

Araştırma Makalesi • Research Article

Demokratikleşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Etkileşim*Interaction Between Democratization and Economic Growth*Veli Sırım ^{a,*}, Mehmet Eraslan ^b^a Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, 59030, Tekirdağ/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-8130-6153

^b Yüksek Lisans Öğrencisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, 59030, Tekirdağ/Türkiye.

ORCID: 0000-0002-5251-0251

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 25 Aralık 2019

Düzeltilme tarihi: 10 Şubat 2020

Kabul tarihi: 18 Şubat 2020

Anahtar Kelimeler:

Demokrasi

Demokratikleşme

Ekonomik Gelişme

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 25, 2019

Received in revised form February 10, 2020

Accepted February 18, 2020

Keywords:

Democracy

Democratization

Economic Development

ÖZ

Demokrasi ile ekonomik büyümenin karşılıklı etkileşim boyutunun belirlenmesi, demokratikleşme süreci içinde bulunan ülkeler açısından oldukça önemli bir konudur. Büyüme ve kalkınmanın hızlanmasında demokrasinin etkili bir rolü olduğu gibi, demokratikleşme sürecinin hız kazanmasında ekonomik gelişme ve kalkınmanın ayrı bir önemi söz konusudur. Demokratik rejimlerin otokratik rejimlere göre, politik istikrarsızlığı önlemede, toplumda oluşan her türlü çatışmaları yönetmede ve ülkede oluşacak toplumsal yıkımların önüne geçmede daha başarılı olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca demokrasiler, ülkedeki beşerî sermaye stokunu arttırmakta ve daha adil bir gelir dağılımı imkânı sunarak ekonomik gelişmeye hız kazandırmaktadır. Bu noktadan hareketle, bu makalede demokrasi ve ekonomik gelişme ilişkisinin belirginleştirilmesine katkı sağlamak amacıyla bu iki değişken arasındaki ilişkiler üzerine teorik araştırmalar yapılmıştır. Bu makalede, öncelikle kavramsal olarak tanımlar yapılmış, ardından literatürdeki çalışmalardan bahsedilmiş; demokrasi ile ekonomik büyüme üzerine literatürdeki üç temel yaklaşımdan bahsedilmiştir. Sonraki bölümlerde ise ekonomik büyümenin demokrasi üzerine etkisi üzerinde durulmuş, ardından demokrasinin büyüme üzerindeki etkilediği kanallardan söz edilmiştir.

ABSTRACT

Determining the extent of the interaction between democracy and economic growth is an important issue for the countries in the process of democratization. As democracy has an effective role in accelerating growth and development, economic development and development have a special importance in accelerating the democratization process. It has been observed that democratic regimes are more successful than autocratic regimes in preventing political instability, managing all kinds of conflicts in the society and preventing social destruction in the country. In addition, democracies increase the human capital stock in the country and accelerate economic growth by providing a more equitable income distribution. From this point of view, in this article, theoretical researches have been made on these two variables in order to contribute to the clarification of the relationship between democracy and economic development. In this article, firstly conceptual definitions are made and then the studies in the literature are mentioned; three basic approaches in the literature on democracy and economic growth are mentioned. Then, the effect of economic growth on democracy was discussed, and then the channels where democracy affects growth were mentioned.

1. Giriş

Demokrasiyi kavramsal olarak, halkın yönetim sürecinde aktif ve etkili bir biçimde rol alması ile hem bireye hem de topluma yönelik hakların varlığının sağlandığı bir sistem şeklinde tanımlamak mümkündür. Yani kabaca demokrasi, halkın kendi kendini yönetmesi şeklinde de ifade edilebilir. Demokrasi içinde barındırdığı bazı özellikler sayesinde, halkların varlıklarını sürdürebilmeleri için hayat tarzlarında

bazı özgürlüklere sahip olmalarını sağlamaktadır. Bireylerin ve toplumun ülke yönetimi için verdikleri destek, demokratik ülkeler açısından oldukça önemlidir. Bu yüzden demokratik ülkeler, bireylerin sahip oldukları özgürlükleri ve mülkiyet haklarını korumakta ve bireylere daha kaliteli eğitim olanakları sağlamaktadırlar. Ayrıca bireylerin hayat standardını arttırmakta ve toplumsal huzuru sağlayacak politikalar uygulamaktadırlar. Bu şekilde bireylerin hak ve özgürlüklerinin güvence altında tutulduğu toplumlarda,

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: vsirim@nku.edu.tr

Atıf/Cite as: Sırım, V., & Eraslan, M. (2020). Demokratikleşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Etkileşim. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 119–130.

üretim sürecinde verimlilik artışı sağlanmakta ve daha çok yatırımın yapılması için uygun ortam tesis edilmektedir (Manan, 2009: 27).

Bugüne kadar ekonomik büyümenin belirleyicileri arasında; emek artışı, sermaye ve doğal kaynakların artışı, teknolojik gelişme, ticaret olanakları, kültürel yapı ve coğrafi koşullar gibi birçok faktörün etkili olduğu savunulmaktaydı. Ancak son zamanlarda ülkeler arası ekonomik büyüme farklılıklarının açıklanmasında, fert başına hasıla düzeyi, işgücü, beşerî ve beşerî olmayan sermaye farklılıklarından ziyade, ülkelerin politik ve sosyal yapıları, yönetim kaliteleri gibi faktörlerdeki farklılıklardan kaynaklandığını savunan bir görüş birliğinin olduğu belirtilmektedir. Ülkelerdeki demokrasi yapısı, sosyal ve ekonomik hayat için son derece önemli bir faktör haline gelmiştir. İlave olarak, politik ve sivil özgürlükler ile ekonomik hakların da birey ve toplumun siyasi, sosyal ve ekonomi gibi alanlarda alacakları kararları doğrudan etkilemesi, demokrasinin ekonomi ve diğer alanlar için uygulanacak politikalar üzerinde ne kadar etkili olacağını göstermektedir (Çukurçayır ve Tezcan, 2011: 49).

Demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 19. yüzyıldan bu yana birçok siyaset ve sosyal bilimcilerin ilgisini çeken bir konu olmuştur. O yıllarda siyaset bilimcileri, kapitalizmin gelişmesinin neticesi olarak demokrasinin ilerleyeceğini öngörmüşlerdir (Cevizli, 2013: 1). İkinci Dünya Savaşı sonrasında iktisat ve siyaset bilimcileri ekonomik kalkınma için ikincil problemin demokrasi olduğunu ifade etmişlerdi. O dönemde hâkim olan görüş demokrasinin ekonomik büyümenin bir neticesi olduğuydu. Yine o dönemde siyaset bilimi için önemli olan birçok siyasi gelişme teorisi ortaya çıkmıştır (Doğan, 2005: 1) Nitekim demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi konu alan ilk çalışma Seymour Martin Lipset tarafından (1959 yılında) bu dönemde gerçekleştirildi. Lipset'e göre; demokrasi ancak belli bir ekonomik büyümenin ardından mümkün hale gelebilecektir (Lipset, 1959). Lipset, demokrasinin yalnızca gelişmiş ülkelerde devamlılık göstereceğini ifade etmiştir. Gelişmiş ülkelere nazaran daha fakir olan ülkelerde ancak diktatörlük veya oligarşi ile yönetim altında tutulabileceğini ileri sürmüştür (Cirinlioğlu, 1999: 61).

Demokratikleşme ile birlikte bireylerin ve toplumların yaşam standartlarının olumlu yönde gelişmesi sebebiyle, demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki birçok araştırmaya konu olmaya devam etmiştir. Lipset'ten sonra demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi birçok araştırmacı farklı yönlerden ele alarak farklı değerlendirmelerde bulundular. Yapılan bu araştırmalar sonucunda bazı araştırmacılar demokrasi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olmadığını savunmuş, bazı araştırmacılar ise iki değişken arasında bir ilişkinin varlığını savunmuşlardır. Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin varlığını savunanlardan bazıları, bu ilişkinin yönünün pozitif olduğunu savunurken bazıları da iki değişken arasında negatif ilişkinin varlığını savunmuşlardır.

Ayrıca demokrasinin ekonomik büyümeyi etkilediği gibi ekonomik büyümenin de demokrasiyi etkilediğini yani çift yönlü bir etkileşimin var olduğunu da vurgulayanlar olmuştur (Manan, 2009: 27-28).

Bu noktada çalışmada, demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin belirginleştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki çift yönlü etkileşimin durumu ve bu konu üzerindeki teorik yaklaşımlar incelenecek, demokrasinin ekonomik büyümeyi etkilediği kanallar ve bu kanalların ne düzeyde etkilediklerinden bahsedilecektir.

2. Literatür İncelemesi

Helliwell (1994), çalışmasında 1960 ile 1985 arasındaki dönem boyunca 125 ülke için kesitsel ve havuzlanmış verileri kullanarak, demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki çift yönlü bağlantıları değerlendirmiştir. Çalışmada, fert başına düşen hasıla düzeyinin demokrasiler üstünde oluşturduğu etkinin anlamlı olmadığı sonucunu çıkarmıştır. Ayrıca çalışmada, demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde oluşturduğu olumlu etkinin eğitim ve yatırım gibi faktörlere bağlı olarak belirleneceği ifade edilmiştir (Helliwell, 1994: 225).

Robert J. Barro (1996), büyüme ve demokrasi ilişkisi için 1960'tan 1990'a kadar yaklaşık 100 ülkeden oluşan bir panel için analiz gerçekleştirdi. Analiz sonucunda demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı sonucuna ulaştı. Çalışmaya göre büyüme üzerinde olumlu etkiler yapan değişkenler, hukukun üstünlüğünün sürdürülmesi, serbest piyasalar, daha az kamu tüketimi ve yüksek beşerî sermayesidir. Bu tür değişkenler ve kişi başına düşen reel GSYH düzeyi sabit tutulduktan sonra, demokrasinin büyüme üzerindeki genel etkisi zayıf derecede olumsuzdur. Barro, demokrasinin düşük siyasi özgürlük seviyelerine sahip ülkelerde büyümeyi arttırdığı, ancak orta düzeyde bir özgürlük seviyesine sahip ülkelerde ise büyümeyi bastırdığı sonucuna varmıştır.

Diğer bir çalışmada da Tavanis ve Wacziarg (2001: 1341) demokrasi ve ekonomik büyümeyi 65 gelişmekte olan ülke için analiz etmiştir. Çalışmada 1970 ile 1989 yılları arasındaki veriler panel veri analiz tekniği ile incelenmiştir. Çalışmada demokrasinin ekonomik büyümeyi etkilediği yedi kanaldan söz edilmiştir. Sonuç olarak da demokrasinin, beşerî sermaye stokunu arttırarak ve gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltarak ekonomik büyümeyi destekleyeceği belirtilmiştir.

Bhagwati (2002) demokrasinin ekonomik kalkınmaya yatkin olduğu hipotezini reddetmektedir. Çalışmada varılan başlıca sonuç, demokrasi ile kalkınma arasında gerekli bir denge olmadığıdır. Bhagwati, otoriter rejimlerle karşılaştırıldığında, demokrasinin, sürdürülebilir kalkınma için çok gerekli olan yenilikçi ve girişimci süreci kolaylaştıran bir ortamı teşvik etme olasılığının daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Öte yandan, demokrasinin ancak pazarların ve rekabetin genişlemesiyle birlikte ekonomik

büyüme için daha iyi olacağını ifade etmiştir. Ona göre, piyasaları olmayan demokrasinin kayda değer bir büyüme sağlama olasılığı da düşüktür.

Francisco L. Rivera-Batiz (2002) çalışmasında 1960 ile 1990 yılları için demokrasinin bir ülkenin yönetim kalitesi üzerindeki etkisiyle uzun vadeli büyümeyi nasıl etkilediğini incelemiştir. Çalışmada, demokrasinin büyümenin kilit bir belirleyicisi olduğu belirtilmiştir. Ancak bu durumun yalnızca gelişmiş yönetimle ilişkili olduğu sürece mümkün olabileceği ifade edilmiştir. Öte yandan çalışmaya göre, demokrasinin gelişmiş yönetimle ilişkili olmadığı durumlarda, büyüme üzerinde çok az etkisi olacaktır. Ayrıca yönetim kalitesinin yüksek olduğu otoriter ülkelerde, büyümenin de yüksek seviyelerde olması muhtemeldir.

Kurzman vd. (2002), 1951-1980 dönemlerine ait veriler ile 106 ülke için demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki kısa ve uzun dönem etkilerini araştırmışlardır. Analiz sonucunda, demokrasinin ekonomik büyümeyi önemli ölçüde engellemediği ve birçok durumda onu hafifçe artırdığı sonucuna varmışlardır.

Yay (2002), demokrasi ve ekonomik büyüme üzerine yaptığı çalışmada 75 az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeye yönelik 1971-1990 yıllarını kapsayan bir analiz yapmıştır. Demokrasiyi temsilen Freedom House endeksinin kullanıldığı çalışmada, demokrasi ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır.

Acemoğlu vd. (2008) yapmış oldukları bu çalışmada, demokrasi ile ekonomik büyüme ilişkisi incelenmiştir. Çalışma için 1970-1995 yıllarını kapsayan veriler kullanılmıştır. Sonuç olarak, demokrasi düzeyinin ekonomik büyüme üzerinde nedensel bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Beşkaya ve Manan (2009), demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye için incelemiştir. Araştırmada demokrasi düzeyini temsilen Freedom House endeksi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, bazı modellerde negatif yönlü, bazı modellerde ise pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu yüzden demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin belirsiz olduğu yönünde bir sonuca varmışlardır.

Ghada Fayad vd. (2011) yaptıkları çalışmada kişi başına düşen gelir ile demokrasi arasında anlamlı ve olumsuz bir ilişkinin olduğunu belirtmiştir. Çalışmada yüksek kişi başına gelir demokrasiyi engellerken, düşük düzeydeki kişi başına gelir seviyesi ise demokratikleşmeyi tetiklemektedir.

Hayaloğlu (2015) MINT ülkelerine yönelik olmak üzere 1990-2012 yıllarını kapsayan ve panel veri analiz tekniğini kullanarak, demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Demokrasi düzeyini temsilen çeşitli değişkenlere yer verilen çalışmada, demokrasi seviyesi ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir bağlantı tespit edilmiştir. Özetle, MINT ülkeleri için demokrasi seviyesini arttıran politikalar, bu ülkelerin ekonomik gelişimleri için önemli bir katkı sağlamaktadır.

Acaravcı vd. (2015), demokrasi, internet kullanımı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri 1999-2012 yıllarını kapsayacak şekilde dinamik panel veri analiz yöntemi ile analiz etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, demokrasi fert başına hasıla düzeyini negatif yönde etkilemektedir. Ekonomik büyüme, demokrasinin gelişme hızı ve internet kullanımı artış hızı gibi faktörler arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Koçak ve Uzay (2017), 1975-2014 yılları için Türkiye'de demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada, işgücü, sermaye, demokrasi ve ekonomik büyüme gibi faktörler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca çalışma sonucunda, demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin pozitif yönlü ve istatistikî olarak da anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

3. Kavramsal Yaklaşım

3.1. Demokrasinin Tanımı

Demokrasi; kökeni Yunanca'dan gelen ve siyaset biliminde çokça kullanılan özel bir kavramdır. Kavram, Yunanca'da tam yurttaşlık ya da halk kitlesi manasında kullanılan "demos" sözcüğü ile egemen olmak veya iktidarı kullanmak manasına gelen "kratein" sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan "dimokratia" kelimesinden türetilmiştir. Türkçe diline ise Fransızca'dan "démocratie" kelimesinden geçmiştir. Bu çerçevede en kısa tanımıyla demokrasi; "halkın kendi kendini yönetmesi" şeklinde ifade edilebilir. Demokrasi ilk defa M.Ö. 5. ile 4. yüzyılları arasında ortaya çıkmıştır. Bu dönemlerde kavramsal olarak halk meclislerinin egemenliği ya da iktidar gücünü kullanmak manalarında kullanıldığı gibi Antik Yunan şehirlerinde de uygulanan bir yönetim biçimi olduğunu söylemek mümkündür (Schmidt, 2001: 13).

3.2. Demokrasi Türleri

Literatüründe demokrasi kavramı ile ilgili çok sayıda alt başlık bulunmaktadır. Bu demokrasi türlerine örnek vermek gerekirse (Aktan, 1999: 600):

- (i) Doğrudan Demokrasi,
- (ii) Yarı Doğrudan Demokrasi,
- (iii) Temsili Demokrasi,
- (iv) Klasik Demokrasi,
- (v) Genel Oy Demokrasisi,
- (vi) Sınırlı Oy Demokrasisi,
- (vii) Sosyal Demokrasi,
- (viii) Marksist Demokrasi,
- (ix) Ekonomik Demokrasi,
- (x) Endüstriyel Demokrasi,
- (xi) Siyasal Demokrasi,
- (xii) Çoğulcu Demokrasi,
- (xiii) Çoğunlukçu Demokrasi,

- (xiv) Oybirliği Demokrasisi,
- (xv) Özgürlükçü Demokrasi,
- (xvi) Parlamenter Demokrasi,
- (xvii) Katılımcı Demokrasi,
- (xviii) Liberal Demokrasi vs.

Bu kadar çok sayıda demokrasi türü olmasının temel sebebi kişi özgürlüklerinin ve bireysel isteklerin belli bir sınırının olmamasıdır. Yukarıda sayılan demokrasi türlerinden egemenlik hakkının kullanılması açısından uygulama alanı bulan üç demokrasi türü ayrı bir öneme sahiptir. Bunlar doğrudan ve yarı-doğrudan demokrasi ile temsili demokrasi biçimleridir (Gözler, 2004: 115).

Doğrudan demokrasi; egemenlik hakkının halk tarafından herhangi bir aracı olmaksızın doğrudan kullanıldığı bir demokrasi türüdür. Devlet yönetimi için alınması lüzumlu olan bütün kararlar bizzat halk aracılığı ile belirlenmektedir. Eski Yunan şehir devletlerinde uygulama alanı bulmuş olan bu demokrasi türü, günümüzde artan nüfusla birlikte pek tercih edilen bir yönetim biçimi olmamaktadır. Doğrudan demokrasi şu anda yalnızca İsviçre'de bulunan birkaç kantonda (Glaris, Unterwald, Appenzell) uygulanmaya devam etmektedir (Tunç, 2008: 117).

Temsili demokrasi; egemenlik hakkının halk tarafından seçilen temsilcilerce kullanılması şeklinde ifade edilebilir. Bu demokrasi türünde devlet yönetimi milletin seçtiği temsilciler aracılığıyla sağlanmaktadır. Seçilen bu temsilciler de belli bir şehri veya bölgeyi değil, bütün milleti temsil etmektedirler. Günümüzde en yaygın olarak kullanılan demokrasi türüdür. Türkiye, ABD, Almanya, İngiltere ve Japonya gibi ülkelerde tercih edilen bir demokrasi türüdür (Gözler, 2004: 117).

Yarı doğrudan demokrasi; esasen bu demokrasi türünü doğrudan demokrasi ile temsili demokrasinin birleşimiyle oluşan bir demokrasi türü olarak nitelendirmek pek de yanlış olmaz. Nitekim egemenlik hakkının milletin seçmiş olduğu temsilciler aracılığıyla kullanılması sebebiyle temsili demokrasiye benzemektedir. Ancak halk vetosu, referandum ve halk teşebbüsü gibi araçlarla halkın, egemenlik hakkının doğrudan kullanabilmesi nedeniyle de doğrudan demokrasiye de benzemektedir. Bu noktada yarı doğrudan demokrasi türünü, doğrudan ve temsili demokrasinin bir karması şeklinde tanımlayabiliriz. Günümüzde İtalya ve İsviçre yarı doğrudan demokrasi ile yönetilen ülkeler arasında yer almaktadır (Gözler, 2004: 120).

3.3. Demokrasinin Ölçülmesi: Demokrasi Endeksleri

Günümüze kadar demokrasinin ölçülmesinde birçok farklı endeks, yöntem olarak kullanılmıştır. Bu endeksler bazı göstergeleri temel alarak ülkeler için belli bir puan aralığında puanlama yapmakta ve ülkelerin demokrasileri hakkında değerlendirmelerde bulunmaktadırlar. Böylece ülkelerin demokratik bir yapıya sahip olup olmadıkları

sorusuna cevap aramaya çalışmaktadırlar. Literatürde kullanılan endekslerin bazıları şunlardır (Manan, 2009: 41).

- (i) Freedom House (Özgürlük Evi) Endeksi,
- (ii) Polity Endeksi,
- (iii) Bollen Endeksi,
- (iv) Poe ve Tate Endeksi,
- (v) Democracy index (Demokrasi endeksi)
- (vi) Vanhanen Endeksi vs.

Bu endeksler içerisinde günümüzde pek çok araştırmacı tarafından kullanılan bir endeks olmasından dolayı ve sundukları veri setlerinin güncel olması sebebiyle "Freedom House (Özgürlük Evi) Endeksi" ayrı bir öneme sahiptir. Bu yüzden bu çalışmada sadece bu endeksin tanımı yapılacaktır.

ABD merkezli bağımsız bir düşünce örgütü olan Özgürlük Evi'nin ilk yılsonu özgürlük incelemeleri 1950'lerde Özgürlük Bilançosu olarak başladı. 1972'de Freedom House, Karşılaştırmalı Özgürlük Çalışması adlı yeni ve daha kapsamlı bir yıllık çalışma başlattı. Harvard tarafından Seattle'daki Washington Üniversitesi'nden bölgesel çalışmalarda uzmanlaşan bir uzman olan Raymond Gastil, 151 ülke ve 45 bölgeye siyasi haklar ve sivil özgürlükler notu veren ve bunları "Özgür", "Kısmen Özgür" veya "Özgür Değil" olarak kategorize eden bir metodoloji geliştirdi. Bulgular her yıl Freedom House'un iki ayda bir yayımlanan Freedom dergisinde yayımlandı (Freedom House, 2018a).

Tablo 1. Sivil Haklar ve Politik Ağlar Puanlama Aralığı

Siyasi Haklar (PR)		Sivil Özgürlükler (CL)	
Toplam puan	PR Değerlendirme	Toplam puan	CL Değerlendirme
36-40	1	53-60	1
30-35	2	44-52	2
24-29	3	35-43	3
18-23	4	26-34	4
12-17	5	17-25	5
6-11	6	8-16	6
0-5	7	0-7	7

Kaynak: Freedom House (2018a).

Tablo 2. Özgürlük Puan Ortalaması ve Özgürlük Durumu

PR ve CL Notlarının Birleşik Ortalaması (Özgürlük Puanı)	Özgürlük Durumu
1.0 - 2.5 arası	Özgür
3.0 - 5.0 arası	Kısmen Özgür
5.5 - 7.0 arası	Özgür değil

Kaynak: Freedom House (2018a).

Özgürlük Evi (Freedom House) tarafından her yıl yayınlanan Gastil indeksi, Raymond Gastil tarafından sivil özgürlükler ve siyasi hakları baz alınarak belirlenen ve

demokrasiyi ölçebilen, ülkeler arası karşılaştırma imkânı sağlayan bir endekstir. Endeks 2 ve 14 arasında değerler alır. Değerin 2 olması sivil özgürlükler ve siyasi hakların varlığını gösterirken, değer 14 çıkması ise sivil özgürlükler ve siyasi hakların olmadığını ifade eder. En alttaki tabloda ise sivil özgürlükler (CL) ve siyasi hakları

(PR) notlarının birleşik ortalaması (Özgürlük Puanı) yer almaktadır. Her yıl yayınlanan Dünya Özgürlük Raporu'nda ülkeler bu değere göre, 1-2,5 değerleri için özgür, 3,0-5,0 değerleri için kısmen özgür ve 5,5-7 değerleri için ise özgür olmayan ülkeler şeklinde sınıflandırılır (Freedom House, 2018a).

Tablo 3. Bazı Ülkelerin Freedom House 2018 Verileri

Ülkeler	Siyasi Haklar (Pr)	Sivil Özgürlükler (Cl)	Özgürlük Puanı	Toplam Puan	Özgürlük Durumu
Finlandiya	1	1	1.0	100	Özgür
Yeni Zelanda	1	1	1.0	98	Özgür
Danimarka	1	1	1.0	97	Özgür
Japonya	1	1	1.0	96	Özgür
Belçika	1	1	1.0	95	Özgür
Birleşik Krallık	1	1	1.0	94	Özgür
Almanya	1	1	1.0	94	Özgür
Hırvatistan	1	2	1.5	86	Özgür
Yunanistan	2	2	2.0	85	Özgür
Güney Afrika	2	2	2.0	78	Özgür
Brezilya	2	2	2.0	78	Özgür
Hindistan	2	3	2.5	77	Özgür
Arnavutluk	3	3	3.0	68	Kısmen Özgür
Meksika	3	3	3.0	62	Kısmen Özgür
Nijerya	3	5	4.0	50	Kısmen Özgür
Kuveyt	5	5	5.0	36	Kısmen Özgür
Türkiye	5	6	5.5	32	Özgür Değil
Katar	6	5	5.5	24	Özgür Değil
Rusya	7	6	6.5	20	Özgür Değil
İran	6	6	6	18	Özgür Değil
Çin	7	6	6.5	14	Özgür Değil
Suudi Arabistan	7	7	7	7	Özgür Değil
Kuzey Kore	7	7	7	3	Özgür Değil

Kaynak: Freedom House (2018b)

4. Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Teorik Yaklaşımlar

Demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar sonucu, teoride üç temel yaklaşım üzerine bir sınıflandırmanın olduğunu görmekteyiz. Birinci yaklaşıma göre, demokratik yönetimlerin, otoriter yönetimlere nazaran ekonomik büyüme üzerinde sağladıkları katkı daha çoktur. Bu yüzden bu yaklaşım demokrasiyi ekonomik büyümenin ön koşulu şeklinde nitelendirmektedir. İkinci yaklaşım ise birinci yaklaşımın bu görüşünü eleştirmiştir. İkinci yaklaşım içerisinde bir grup demokrasiyi ekonomik büyümenin sağlanması için ön koşul olarak görülmesine karşı çıkarken, diğer bir grup da otoriter yönetimlerin demokratik yönetimlere göre ekonomik büyüme üzerinde daha çok katkı sağladıklarını öne sürmüşlerdir. Üçüncü yaklaşımın ise, görüş olarak birinci ve ikinci yaklaşımların arasında bir yerde durduğunu söylemek yanlış olmaz. Üçüncü yaklaşıma göre, yönetim sistemlerinin nitelikleri ile ekonomik büyüme arasında söz konusu olan ilişki açık ve net değildir. Yani ekonomik büyüme için demokratik yönetimlerin mi yoksa otokratik yönetimlerin mi daha çok katkı sağlayacakları konusunda bir sonuca ulaşılamaz (Doğan, 2005: 3).

4.1. Demokrasiyi Ekonomik Büyümenin Ön Koşulu Olarak Gören Yaklaşımlar

Demokratikleşme ile iktisadi büyüme arasında "demokratikleşme ekonomik büyümeye yol açmaktadır" şeklinde bir neden-sonuç ilişkisinin var olduğunu belirlemek oldukça güç bir durumdur. Ancak demokratikleşme ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir etkileşimin varlığını kabullenmek için de birçok makul gösterge bulunmaktadır (Doğan, 2005: 3-4).

Gelişmiş ülke, en temel ifadeyle yüksek gayri safi milli hasılaya sahip veya kişi başına düşen hasılanın fazla olduğu ülkeler şeklinde ifade edilmektedir. Ancak gelişmiş ülke tanımı için hangi göstergelerin kullanılması gerektiği iktisat biliminde hala tartışma konusu olmaktadır. Nitekim sanayileşme, eğitim, sağlık, demokrasi, milli gelir, ticaret yapısı, gelir dağılımı gibi kriterlerde ülkelerin gelişmişlik düzeyleri için gösterge olabilmektedir. Ancak günümüzde bu kriterlerin birçoğu içinde barındıran "İnsani Gelişme Endeksi" gelişmişlik düzeyinin açıklanmasında daha çok tercih edilen bir endeks olmuştur. Bu endekse göre gelişmiş ülke, yüksek insani gelişmişlik endeksi göstermiş ülkelerdir.

Bu endekse uymayan ülkeler de daha çok gelişmekte olan ülkeler olarak adlandırılır (Cevizli, 2013: 37)

İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index-HDI), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1990 yılından bu yana dünya ülkelerinin okuma-yazma oranlarını, eğitim ve sağlık imkânlarını, gelir düzeylerini ve bireylerin yaşama uzunluğunu baz alarak hazırladığı bir endekstir. 2018 yılında yayımlanan rapora göre, çok yüksek insani gelişme grubunda olan 59 ülke, yüksek insani gelişme grubunda 53 ülke, orta insani gelişme grubunda 39 ülke ve düşük insani gelişme grubunda ise 38 ülke yer almaktadır. Türkiye ise, 189 ülke içerisinde 64. sırada ve 0,791 puanla da "yüksek insani gelişme grubu" içerisinde bulunmaktadır. Raporda yer alan 59 yüksek insani gelişme endeksine sahip ülkelerden birkaçı hariç (Brunei Darussalam, Suudi Arabistan, BAE, Katar gibi) neredeyse tamamı demokrasi ile yönetilen ülkelerdir (HDI, 2018: 2).

Öte yandan dünyadaki zengin ekonomilere sahip ülkelerin çoğu, demokratik bir yönetime sahiptirler. Yukarıda da ifade edildiği gibi dünyadaki 59 çok yüksek insani gelişme endeksine sahip ülkelerinde büyük bir kısmı demokratik yönetim biçimine sahip ülkelerdir. Kuşkusuz bu değerlendirme, zengin ekonomilerin büyüme performanslarına katkı sağlayan beşerî ve beşerî olmayan sermayelerinin, teknolojik gelişmelerinin ve diğer üretim faktörlerinin önemlerinin inkâr edildiği anlamını taşımaz (Cevizli, 2013: 37). Bu değerlendirmeden kasıt, demokratikleşme ve ekonomik büyüme arasında bir tamamlayıcılık ilişkisinin varlığıdır. Nitekim demokratikleşme ve büyüme birbirini döndüren çarklar gibidir. Birinin yokluğunda diğersinin de düzgün dönmesi pek mümkün olmamaktadır. Bu yüzden demokratik yapının daha sağlam olabilmesi için, büyümeyi teşvik edecek iktisadi ve sosyal politikalara ihtiyaç vardır. Aynı şekilde ekonomik büyümenin sağlanması için de belirlenecek stratejik politikaların seçimi, uygulanması ve başarılı olabilmesi için demokratik bir siyasal süreç içerisinde kararların alınması gerekmektedir (Ghali, 2003: 12).

Demokratik yapıların, ekonomik büyümeye farklı açılardan olumlu katkı sağlayacağı yönünde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalara göre demokratikleşme, tüketim ve yatırım artışı için uygun ortamı oluşturarak, kısa vadede dengeli ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamaya yardımcı olmaktadır. Demokratikleşme, yaşamak için riskin daha az olduğu bir ortam sunması sebebiyle de ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki oluşturmaktadır. Ayrıca, demokrasilerin sahip oldukları sağlam ve sağlıklı kurumlar sayesinde, ekonomik ve sosyal hayatta oluşan krizler karşısında daha az kayıpla ve daha kolayca bu krizleri atlattıkları ve hukukun üstünlüğünün hâkim olduğu bir devlet sunma olasılıklarının yüksek olması sebebiyle de ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlamaktadırlar (Karakayalı ve Yanıkçaya, 2005: 118-119).

Liberal demokrasi, pek çok iktisatçı ve sosyal bilimci için ekonomik büyümenin sağlanmasında ihtiyaç duyulan bir faktördür. Kuvvetler ayrılığı, dernek kurma ve ifade

özgürlüğü, kişi hak ve özgürlüklerinin korunması, demokratik ve çok partili seçimlerin varlığı gibi liberal demokrasi unsurlarının, ekonomik büyüme için gerekli olan kurumsal süreci ve ortamı yaratacağı düşünülmektedir. Bu düşünceye göre demokrasi, ekonomideki yetkinin daha kolay devredilmesini, sürdürülebilir ve dengeli büyüme için gerekli yatırım ortamının sağlanmasını ve ülkedeki doğal kaynakları büyüme için lüzumlu alanlara doğru aktarılmasını sağlamaktadır (Adejumobi, 2000: 4-5).

Bhagwati (2002: 158-159) demokrasinin büyüme üzerindeki etkisini belirlemek için tek başına ele alınmasının doğru olmadığını öne sürmektedir. Ona göre, ancak rekabetçi piyasaların varlığı eşlik ettiğinde demokrasi parlayabilir. Piyasaları olmayan demokrasinin kayda değer bir büyüme sağlama olasılığı düşüktür. Bir ülkenin demokratik kurumları yeni fikirler ve yeni teknolojilerin yaratılmasını kolaylaştırır bile, bu fikirleri ve teknik bilgilerin, etkin inovasyon ve üretken verimliliğe dönüştürme yeteneği piyasaların yokluğunda engellenir. Bu yüzden Bhagwati demokrasi ve piyasaları, uzun süreli büyüme ve kalkınmanın temelleri için gerekli olan ikiz sütunlar olarak tanımlamaktadır. Piyasalar, uygun politika oluşturma yoluyla oluşturulmalı ve desteklenmelidirler. Bu bağlamda, ticaretin serbestleşmesi ve açıklığının önemli bir rolü olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak Bhagwati'ye göre, liberalleşmiş uluslararası ticaret ortamında piyasalar, ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı teşvik etmek için demokratik üretken kurumlarla beraber ortak hareket etmek zorundadırlar.

Demokrasi, yürütme gücünün kötüye kullanımını sınırlamak için kurduğu hesap verebilirlik mekanizmaları yoluyla ekonomik büyümeye yardımcı olur ve ekonomide istenmeyen devlet müdahaleleri için periyodik bir ceza sistemi sağlarken, ekonomi için arzu edilen müdahalelere de ödül sistemi sağlamaktadır. Fakat kamuya (yürütmeye) ait bir şikâyet sisteminin bulunduğu demokratik yönetimlerde, bilhassa miktarı düşük olan cezalar için çok fazla şikâyet oluşturulabilir. Söz konusu durum otokratik yönetimlerle kıyaslandığında, yürütme faaliyeti üzerindeki denetimin gereğinden fazla olması sebebiyle ekonomik ve sosyal hayat için uygulanması gereken projeler için bir gecikmeler sorunu meydana getirecektir (Bardhan, 2004: 13-14).

Persson, demokrasi rejimleri ile uzun süreli ekonomik kalkınma üzerine bir çalışma yapmıştır. Çalışmaya göre demokrasi rejimleri, ülkelerin ekonomik büyüme performanslarını teşvik eden sosyal altyapı sistemlerinin oluşmasına, farklı düzeylerde ve ciddi katkılar sağladığını açıklamaktadır. Sözü edilen sosyal altyapı; beşerî ve beşerî olmayan sermayeyi teşvik eden, bireylerin mülkiyet haklarının anayasal olarak muhafaza edildiği, kaynak kullanımında etkinliğin sağlandığı serbest bir ticari rejimi ifade etmektedir. Persson'a (2005: 22) göre, parlamenter demokrasi yönetimleri ile orantılı ve kalıcı demokrasiler ekonomik büyümeyi destekleyen yapısal politikaların benimsenmesi konusunda, cumhurbaşkanlığı (başkanlık),

çoğunluk ve geçici demokrasi yönetimlerine nazaran daha çok teşvik etmektedirler.

4.2. Demokrasiyi Ekonomik Büyümenin Ön Koşulu Olarak Görmeyen Yaklaşımlar

Literatürde bazı araştırmacılar, demokratikleşmeyi ekonomik büyümenin ön koşulu olarak kabul etme fikrine karşı çıkararak bir önceki yaklaşımı eleştirmişlerdir. Bu araştırmacılar, ülkelerin istikrarlı ve sürdürülebilir büyüme performanslarına, demokratik rejimlere kıyasla otokratik yönetimlerin daha fazla katkıları olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Nitekim Doğu Asya'daki ekonomilerin göstermiş oldukları yüksek büyümeyi buna kanıt olarak göstermektedirler. Singapur'un kurucusu ve en uzun süreli başbakanı olan Lee Kuan Yew, "yumuşak" otoriter yönetimini Singapur'un yüksek büyüme oranlarını sürdürmesini sağlayan asıl olgu olduğunu dile getirmiştir. Lee Kuan Yew, ekonomik büyüme için ihtiyaç duyulan asıl etkenin demokratikleşmeden ziyade, "disiplin" olgusu olduğuna inanıyordu. Onun bu düşüncesinin temel dayanağı ise, siyasi hak ve özgürlüklerin genişletilmesi için kullandığı tabiriyle "demokrasinin coşkusu"; disiplinsiz ve düzensiz davranışlara neden olarak, ekonomik büyümenin önünde engel olmaktadır. Gerçekten de Hong Kong, Singapur, Güney Kore, Tayvan ve Çin gibi Doğu Asya ekonomileri o mucizevi yıllarda olağanüstü bir başarı sergilediler ve hiçbir özünde gerçek anlamda demokrasiye sahip değillerdi. Bu durumdan dolayı birçok araştırmacı, demokrasi ile ekonomik büyüme arasında bir uyumsuzluğun olduğunu dile getirmiştir. Bhagwati de demokratikleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi "acımasız ikilem" (cruel dilemma) olarak tanımlamıştır. Demokrasinin ekonomik büyüme için zorunlu bir gereklilik olmadığını belirtmiştir. Ona göre demokratikleşme, ekonomik büyümeden feragat ettiğimiz takdirde gerçekleşecektir (Bhagwati, 2002: 151).

Demokratik yönetimlerin, diğer politik yönetimlere kıyasla ekonomik büyüme üzerinde çok daha negatif etki doğurduğu düşünülmektedir. Bu sebeple demokrasi ve büyüme ilişkisinin zıt yönlü (trade-off) olduğu iddia edilmektedir. Demokratik rejimlerde, bireylere verilen oy hakkı ekonomik kalkınmayı baltalayabilir. Şöyle ki, bireyler mevcut iktidardan günlük tüketimleri için gerekli olan, daha çok kısa vadede tatmin olacakları tüketim harcamalarının yapılmasını talep ederler. Bu yüzden rekabet içindeki siyasi partiler arasından, kendileri için en çok fayda sağlayacak hizmetleri sunan, kendilerine gelir veya sosyal yardım aktaran partileri seçme eğiliminde olurlar. Benzer şekilde, işçiler de demokrasilerin vermiş oldukları örgütlenme, sendika kurma haklarıyla yüksek ücretler talep edecekler ve grev, iş durdurma gibi haklarını kullanarak üretim düşüşüne neden olacaklardır. Bu durum, üretim ve karı düşürecek ve özel kesim yatırımlarında da azalmalar meydana getirecektir. Sonuç olarak, siyasilerin yeniden seçilme çabaları üretim kaynaklarını ekonomik büyüme için gerekli olan uzun vadeli yatırımlara aktarılması yerine, tüketim ve transfer harcamalarına kaymasına neden olacak ve

ekonomik büyümeyi olumsuz etkiletecektir (Yay, 2002: 37-38).

Son zamanlarda özellikle gelişmekte olan ülkelerde demokratik rejimlerin, siyasiler ile bürokratlar arasında gerçekleşen rüşvet ve yolsuzluk olaylarının artmasına neden olduğu yönünde iddialar ortaya atılmaktadır. Rüşvet ve yolsuzluğun yaygınlaşması, kaynakların daha etkin olabileceği yatırım alanlarına hareket etmesini engelleyerek büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Ancak otokratik yönetimler, bu şekilde bürokrat ve seçmenlerin baskılarına ve kaynakların verimsiz sektörlerde kullanılmasına karşı kendilerini daha iyi korumaktadır. Böylelikle otokratik yönetimler, daha rasyonel alınan kararlar ile verimli yatırım alanlarına doğru kaynakların aktarılması sağlanmış olurlar (Şanlısoy, 2010: 195).

Otokratik yönetimlerin büyüme üzerine daha olumlu yönde katkı sağlayacağını ileri süren diğer bir çalışmada da yukarıda ifade edildiği üzere bireyler ve sendikalar gibi sivil toplum kuruluşlarının tüketimi kamçılama yönünde oluşturdukları baskılar karşısında otokratik rejimler daha güçlü durmaktadır. Hatta bu yönetimler, tüketimi hızlıca sınırlandırabildikleri gibi ekonomideki tasarrufların da kolayca artmasını sağlayabilirler. Bu iki etki sayesinde otokrasi rejimlerinde ekonomik büyüme daha çabuk gerçekleşir. Aynı zamanda, diktatörlüklerin ulusal politikaları belirleme konusunda, demokrasi rejimlerine göre hem daha bağımsız hem de daha hızlı karar almaları, büyüme üzerindeki olumlu etkiyi arttıracaktır. Şüphesiz böyle bir sonucun oluşması için diktatörlerin kendi menfaatlerinden ziyade toplumun menfaatlerini göz önünde bulundurmaları gerekmektedir (Karakayalı ve Yanıkkaya, 2005: 119).

Son olarak Bardhan (2004: 5) otokrasi yönetimlerinin ekonomideki koşulların iyi gittiği dönemlerde var olma şanslarının yüksek olduğunu, ekonomik koşulların kötü gittiği dönemlerde ise, meşruluklarını çabucak yitirdikleri için bu rejimlerin var olma şanslarının düşük olduğunu belirtmiştir. Ona göre, bu kötü dönemlerde demokrasi yönetimleri meşruluklarını çabucak kaybetmedikleri için, var olma şansları daha yüksektir.

4.3. Yönetim Sistemlerinin Niteliği ile Ekonomik Büyüme İlişkisinin Açık ve Net Olmadığını Belirten Yaklaşımlar

Yönetim sistemlerinin niteliği ile ekonomik büyüme ilişkisi üzerine çalışmalar yapan araştırmacılara göre, yönetim rejimleri ile büyüme arasında net olmayan ve üzerinde kesin bir sonuca varılamayan bir ilişki söz konusudur. Bu görüşe göre, ülkeler arası büyüme/gelişme farklılıklarına neden olan unsur yönetim sistemleri değil, devletlerin sahip oldukları imkânları nasıl kullandıklarıdır. İktisadi büyüme ve kalkınmanın sağlanması için, bunu amaç edinen bir devletin ve yöneticilerin olması şarttır. Bu yüzden, ekonomik büyümeyi hedefleyen hükümetlerin otokratik veya demokratik rejimlere sahip olmaları hiç fark etmez, ülkedeki ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi söz konusu

olacaktır. Bu hükümetler, bireysel çıkarlar yerine toplumsal çıkarları ön planda tutarak ekonomik büyümeyi sağlayacaklardır (Şanlısoy, 2010: 196).

Adejumobi, ülkelerin yönetim sistemlerinin, ekonomik gelişimleri açısından ne tür bir etki doğuracağı ve büyüme için politik rejimlerin zorunlu olup olmadıkları hususlarının, belirlenemeyeceğini vurgulamıştır. Ona göre, bir politik rejimin doğası, bir ülkedeki ekonomik büyüme ve gelişme oranını mutlaka belirleyemeyebilir. Nitekim bazı ülkelerdeki otoriter rejimler, ekonomik disiplin ve yapısal reformlar için dikkate değer bir esneklik göstermiş ve bu nedenle ülkelerinde muazzam ekonomik büyüme sağlamıştır. 1970'lerde ve 1980'lerde Latin Amerika'da bürokratik otoriter model ve 1980'lerde ve 1990'ların başında Doğu Asya'daki gelişimsel otoriter rejimler bu konuda öğreticidir. Adrian Leftwich'in iddia ettiği gibi ekonomik kalkınmada fark yaratan şey, rejimin türleri veya siyasi yönetim tarzı değil, devletin doğasıdır. Ona göre, devlet tipi, gelişimsel olsun ya da olmasın, ekonomik büyüme hedefi için oldukça önemlidir. Bir ülkede ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için, devletin gelişimsel bir devlet olması gerekir (Adejumobi, 2000: 5-6).

"Gelişimsel devlet", esas olarak oryantasyonda milliyetçi olan ve önceliğini kalkınma görevini belirleyen devlettir. Halkın sosyal refah hedefinden ödün vermemekle birlikte, hızlı sermaye birikimi ve sanayileşme sürecini kolaylaştırabilmesi gereken bir devlettir. Böyle bir devlet iki özelliğe sahip olmalı. Birinci özelliği, görevli özerkliğe sahip olmalı, böylece rekabet eden sosyal güçlerden bağımsız hareket edebilmelidir. İkinci özellik olarak da devlet aynı zamanda meşruyetten yararlanmalıdır. İkinci özellik, böyle bir devletin demokratik içeriğini ima eder. Gelişimsel bir devletin inşa edilmesi için yapısal ve süreç olmak üzere iki boyutu vardır. Yapısal boyut, güçlü bir bürokrasinin ve ekonomik politikaları etkin bir şekilde yönetme ve uygulama ve ekonomik büyüme sürecinde özel sektörle yakın bir ilişki kurma kapasitesine sahip devlet kurumlarının kurulmasını içerir. Süreç boyutu ise, ulusal kalkınma sürecine bağlı olan gelişimsel bir elitin yetiştirilmesini içerir. Böyle bir elit, hukukun üstünlüğüne güçlü bir inanca sahip olacak ve yatırım yanlısı bir ekonomik iklim sağlayacaktır. Ekonomik çevre, yerel yatırımcıları ve iş adamlarını desteklemeli ve aynı zamanda yabancı sermayeyi de desteklemelidir. Ekonomiyi izleme ve düzenleme kapasitesini de yeterince arttırmalıdır (Adejumobi, 2000: 10).

Dolayısıyla demokratik bir politikanın anayasası, en iyi huytu biçimde bile olsa, bir ülkedeki ekonomik kalkınmayı zorunlu kılmayabilir. Sosyal ilerlemeyi teşvik edebilir, ancak hızlı bir ekonomik büyümeyi gerektirmez. Açıkçası, demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki oldukça karmaşıktır. Ayrıca, iki önemli hedef arasında içsel gerilimler ve çelişkiler vardır. Gerçek şu ki, öncelikle ele alınması gereken konu, demokrasi ile kalkınma arasında eksik olan bağlantılar veya boşluklardır (Adejumobi, 2000: 5-6).

Bu yaklaşımı destekler nitelikte bir açıklamada bulunan Benjamin Morton Friedman'a göre ise, bir politik rejimin ekonomik büyüme ve kalkınma açısından mutlak manada en iyisi olduğunu belirlemek oldukça zordur. Çünkü bazı diktatörlük yönetimlerinde toplumsal çıkarlara yönelik politikalar olabilirken, bazı demokratik rejimlerde de rüşvet, yolsuzluk, adam kayırmaca gibi olaylar gerçekleşebilmektedir (Barış ve Erdoğan, 2018: 91).

Dolayısıyla, otokratik rejimlerde yöneticiler oyunu doğru oynayabilirlerse, yani toplumsal çıkarlara yönelik girişimlerden yana davranırlarsa ekonomik büyüme gerçekleşebilir. Diğer yandan demokratik rejimler yönetim yapısı gereği, toplumsal çıkarları göz önünde tutar ve ülke menfaatine aykırı davranışların gerçekleşmesinin önüne geçer. Ancak, yukarıda da ifade edilen rüşvet, yolsuzluk, akraba kayırmacılığı gibi eylemlerin gerçekleşmesi, kaynak israfına yol açarak ekonomik büyümenin önünde bir engel oluşturacaktır (Manan, 2009: 58).

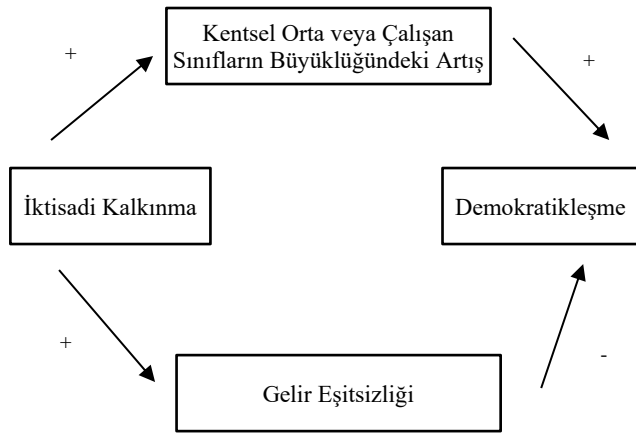
5. Ekonomik Büyümenin Demokrasiye Etkisi

Demokratikleşme ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir etkileşimin var olduğu kabul edilir. Demokratikleşme, ekonomik büyümeyi etkilediği gibi, büyüme de demokratikleşme sürecini etkilemektedir. Lipset Hipotezi olarak bilinen bu teori, demokratik bir yönetim sürecinin oluşması ve varlığını sürdürmesinin ön koşulu olarak, ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu hipoteze göre, ülkedeki refah düzeyi demokrasi sürecine önemli katkılar sunmaktadır. Literatürde de ekonomik büyümenin demokratikleşme süreci üzerindeki etkisini konu edinen pek çok çalışmada, büyümenin demokrasi üzerinde olumlu bir etki yaptığından söz edilmektedir (Manan, 2009, s. 61). Nitekim Stephanie Olk, demokratikleşmeyi, ekonomik büyümenin bir yan ürünü olarak ortaya çıkacağını belirtmiştir. Olk'a (2003: 14) göre, istikrarlı ve sürdürülebilir büyümenin gerçekleşmesi için tasarruflarda ve buna bağlı olarak yatırımlarda bir artış meydana gelecektir. Artan tasarruf ve yatırımlar toplumsal kültürde bazı değişimlerin yaşanmasını sağlayacak ve nihayetinde bu durum demokratikleşme sürecine katkı sağlayacaktır. Sonuç olarak, ekonomik büyüme/gelişme sağlanırsa, demokratikleşme sürecinde de önemli ilerlemeler meydana geleceği düşünülmektedir.

Şekil 1'de belirtildiği üzere, ekonomik kalkınma tarımda çalışan işgücünün sanayi ve hizmet sektörlerine kaymasını sağlar. İşgücünün sanayi ve hizmet sektörlerine doğru hareket etmesi, kentsel orta veya çalışan sınıfların büyüklüğünde bir artış sağlamaktadır. Bu artış da demokratikleşme üzerinde pozitif bir etkiye yol açmaktadır. Öte yandan ekonomik kalkınma, gelir dağılımında bir eşitsizlik oluşturacaktır. Söz konusu durum, çalışan sınıflar içinde gelir farklılıklarına yol açarak bir kutuplaşmaya sebep olacaktır. Dolayısıyla gelir dağılımındaki eşitsizlik arttıkça, demokratikleşme sürecini negatif yönde

etkilemekte ve demokrasinin istikrarsız bir hal almasına neden olmaktadır (Muller, 1995: 968-969).

Şekil 1. İktisadi Kalkınma, Gelir Eşitsizliği ve Demokrasi İlişkisi

Kaynak: Muller (1995: 969).

İktisadi kalkınma, ülkelerin ekonomik ve sosyal açıdan olumlu yönde değişmesine, daha iyi eğitim almış nitelikli nüfusa sahip olmasına ve kültür yapılarının gelişmesin imkân sağlayarak, demokratikleşme sürecine katkı sağlamıştır (Cevizli, 2013: 61). Benzer şekilde Lipset'e (1959: 78-79) göre kalkınma, toplumdaki okuma yazma oranını ve eğitim düzeyini artırır, bu sayede vatandaşların baki açılarını genişletir, hoşgörülü davranmalarını sağlar, aşırılıkçı ve monist doktrinlere bağlı kalmaları konusunda onları kısıtlar ve rasyonel politik seçimler yapma kapasitelerinin artırır. İktisadi olarak gelişmiş toplumlarda, ülke refahı artacağı için bireyleri hayatın merkezinde tutan, kişi hak ve özgürlüklerine önem veren demokratik yönetimlere yönelik ihtiyaçlarda artmaktadır. Böylece ekonomik büyüme ve kalkınma demokratik rejimlerin de gelişmesini sağlamaktadır (Manan, 2009: 63).

6. Demokrasi ile Ekonomik Büyüme İlişkisinde Etkileşim Kanalları

Tavares ve Wacziarg (2001: 1343), demokrasinin büyüme üzerinde etki oluşturduğu yedi kanaldan bahsetmişlerdir. Bu etkileşim kanalları şunlardır; politik istikrarsızlık, yönetim kalitesi, kamu kesimi büyüklüğü, beşerî sermaye düzeyi, gelir eşitsizliği, ticari açıklık ve fiziki sermaye düzeyidir.

6.1. Politik İstikrarsızlık

Yönetim stabilitesi, politik sistemlerinin önemli bir özelliğidir. Politik istikrarsızlık, gelecekteki politikalar konusunda belirsizliğe yol açar ve yöneticilerin ekonominin özel kaynakları karşısında yağmacı davranışlar benimsemeleri için bir teşvik yaratır. Demokrasinin önemli özelliklerinden biri iktidardaki politik güçlerin değişmesi için şeffaf kuralların sağlanmasıdır. Ayrıca, politikaların ve politika belirleyicilerin seçimi konusunda açık bir tartışmayı teşvik ederek aşırılıkçılığı ve iktidarı meşru olmayan

yollarla ele geçirmeyi engeller. Dolayısıyla, demokrasiler, otokrasilerin şiddetli ve düzensiz değişiklikler yaşadığı barışçıl ve öngörülebilir bir siyasi iktidar aktarımı sergileyebilir. Politik istikrarsızlığın azalmasından kaynaklanan düşük belirsizlik derecesi, yatırım ve büyümeyi teşvik ederek ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde olumlu katkılar sağlayacaktır (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1344).

6.2. Yönetim Kalitesi

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), iyi yönetişimin; gelişmekte olan ülkelerin gelişmelerinin sağlanmasında ve bu ülkelerdeki yoksulluk sorununun giderilmesi için büyük önem arz eden bir faktör olduğunu belirtmiştir (UNDP, 2002: 52). Demokratikleşme, yönetişimin kalitesini olumlu yönden etkileyebilir. Otokrasi yönetimlerindeki keyfi güce sahip olan yöneticiler, genelde toplumun menfaati yerine küçük bir azınlığın çıkarlarına yönelik politikalar oluşturma eğilimindedirler. Oysa demokrasiler, politikacıları düzenli kamuoyu incelemeleri ile denetleme imkânı sunmakta, muhalefet partileri şeklinde uygun alternatifleri teşvik ederek yönetim gücünü kötüye kullanmalarının önüne geçmekte ve politika yapma sürecinin kontrolünü kolaylaştırmaktadır (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1344).

6.3. Kamu Kesimi Büyüklüğü

Çeşitli teorik tartışmalar, kamu tüketiminin GSYH'ye oranıyla ölçülen, siyasi kurumların doğası ile hükümetin büyüklüğü arasında nedensel bir bağlantıya işaret etmektedir. Bu teorik çalışmalarda, demokrasilerin olduğu yönetimlerde politikalar, baskı ve çıkar gruplarının etkisi altında kaldığından ve bu çıkar gruplarının daha çok rant ve etki alanına yönelik talepleri nedeniyle kamu kesimi harcamalarını yükselteceğinden söz edilmiştir (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1345-6). Kamu kesiminin büyüklüğüne bağlı olarak artan kamu harcamaları, ekonomik büyüme üzerinde büyük bir yük oluşturabilir. Gereğinden fazla artan kamu harcamaları, ülkedeki tasarrufların azalmasına, ulusal gelirin bu harcamaların finansmanı için kullanılan kredilerin borç faiz ödemelerinde kullanılmasına ve bir süre sonra kaynak ve borç yönetimi kontrol edilemediği için finansal krizlere neden olabilir. Yaşanan bu finansal krizler de ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşmesini sekteye uğratabilir (Doğan, 2005: 12).

Diğer taraftan otokrasi yönetimlerindeki diktatörler de ekonomik politikalar üzerindeki kontrol güçlerini arttırmak için devletin faaliyet alanlarını daha çok genişletme eğiliminde olurlar ve böylece kamu kesiminin büyüklüğünü de artırırlar. Eğer otokratlar kamu kaynaklarını daha çok yoksullara yönelik harcamalarda kullanırlarsa, uzun dönemli ekonomik büyüme ve kalkınma için yeterince kaynak aktarımı sağlayamayabilirler. Bu durum da daha düşük bir büyümeye yol açabilir. Özetle, demokrasilerin otokrasilerden daha az mı yoksa daha çok mu harcadığı

teorik olarak belirsizdir, bu yüzden konu ampirik inceleme gerektirir (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1345-1346).

6.4. Beşerî Sermaye Düzeyi

Siyasi rejimlerdeki farklılıklar, farklı toplumsal seçimlere öncülük ederek ekonomik büyümeyi de etkileyebilir. Demokrasi rejimlerinin, toplumun temel ihtiyaçlarına yönelik taleplerine karşı cevap verme konusunda, diktatörlük rejimlerine nazaran daha fazla duyarlı olduğu düşünüldüğünde, demokrasi yönetimlerinde daha çok beşerî sermaye birikimini teşvik eden politikalar seçilecektir. Daha yüksek düzeyde bir beşerî sermaye, demokrasi rejimlerinin sonuçlarından biri olmasının yanı sıra demokrasinin temel bir belirleyicisidir. Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantı, eğitimin demokrasi talebini arttırması gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü beşerî sermaye, demokrasi unsuru üzerinden ekonomik büyümeyi etkileyen önemli bir kanaldır (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1346).

6.5. Gelir Eşitsizliği

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin derecesi, siyasi rejimlerin etkisi altında alınan toplumsal seçimlerden kaynaklanmaktadır. Diktatörlük rejimlerinden demokrasiye geçiş aşamalarında, ortak kararların oluşturulmasında daha çok yoksullara yönelik politikaların tercih edilmesi gerektiği düşünülür. Politikaları belirleme gücü olan yoksul kesim, siyasi süreci faydaları için değerlendirebilir ve eşitsizliği azaltan gelir dağılımını gerçekleştirmek için hükümeti etkileyebilir. Gelir dağılımında eşitsizliğin yüksek olduğu ve ekonomide optimal olmayan yüksek vergileme politikasının benimsendiği bir ülkede, ekonomik büyümede düşüşler meydana gelecektir (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1347).

6.6. Dış Ticarete Serbestleşme ve Dış Ticaret Dengesi

Dış ticarete açıklık derecesi, siyasi özgürlüklerin kapsamından etkilenebilir. Ekonomiler daha çok korumacı politikaları uygulamaya koyma eğilimindedir. Bu korumacı politikalar da çok sayıda tüketici kitlesi pahasına birkaç üreticiye yarar sağlamaktadır. Demokrasi rejimleri otokratik yönetimlere göre daha çok tüketici kitlesine ait tercihlere yoğunlaşır ve böylece daha az korumacı politikalara yönelmektedir. Ancak, oy kullanma ve lobicilikle içsel koruma ekonomi modelleri, demokrasilerde de kolayca yüksek düzeyde koruma sağlayabilir. Bu yüzden demokrasi ile ticaret rejimi üzerindeki etkisi günümüzde bile cevabını bekleyen açık bir ampirik sorudur. Çok sayıda çalışma, ticaret açıklığının ekonomik büyüme üzerindeki güçlü olumlu etkisini belgelemektedir. Uluslararası ticaret, ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğün tüm avantajlarından faydalanmalarını sağlar. Böylece hem kişi başına düşen gelirin istikrarlı düzeyini hem de geçiş hızını yükseltir. Ticaret aynı zamanda iç piyasadaki ürün rekabetini arttırır, teknolojinin aktarılmasını teşvik eder, daha büyük pazarlara erişim imkânı sağlar ve bölgesel veya küresel ekonomik

düzenlemeler yoluyla daha fazla politika disiplini için teşvik sağlayabilir (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1347).

6.7. Fiziki Sermaye Düzeyi

Son olarak, demokrasi derecesinin fiziksel sermaye birikimi düzeyi aracılığıyla ekonomik büyümeyi etkileyebileceği ifade edilmiştir. Siyasi demokrasi sürecinin, sendikalar gibi kuruluşlar sayesinde işçilerin menfaatlerini daha etkili savunma imkânı sağladığı düşünülmektedir. Buda milli gelirin dağılımında sermayeden ziyade daha çok emeğin lehine bir değişikliğin oluşmasını sağlayabilir. İktisadi koşulların "ceteris paribus" olduğunu varsayarsak, demokrasilerin hâkim olduğu yönetimlerde emeğin gelirinin artmasına ve sermayenin kazancında ise bir azalmaya neden olacaktır. Dolayısıyla özel sektör yatırımlarının da düşmesine sebep olacaktır (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1348). Demokratik yönetimlerin yatırımlar üzerinde negatif bir etki oluşturduğunu söyleyen çalışmalara göre, ekonomik birimler tek başlarına tüketim harcamalarını kısımazlar ya da tasarruf ve yatırımlarını artıramazlar. Çünkü yatırım artışı sağlamak, uzun vadeli bir planı, dolayısıyla gelecekte elde edilecek daha büyük fayda için bugünkü faydadan vazgeçecek bir vizyona sahip olmayı gerektirir. Bu görüşe göre, demokrasi rejimleri yatırım artışı için popüler nitelikte olmayan politika araçlarını kullanamaz. Sadece otokrasi yönetimleri bu politikaları kullanabilir. Özetle, özel sektör yatırımlarını düşürdüğü için, demokratik yönetimler iktisadi büyüme ve kalkınmayı negatif yönde etkilemektedir (Kurzman, Werum ve Burkhart, 2002: 6).

Öte yandan, mülkiyet haklarını daha iyi güvence altına alarak ve sözleşmenin uygulanmasını kolaylaştırarak, demokrasiler yatırımın getirisini artırabilir. Bunu politik, sosyal ve ekonomik belirsizliğin derecesini azaltarak da yapabilirler. Bu etkinin bir kısmı siyasi istikrarsızlık kanalı tarafından ele alınabilir de demokrasi aynı zamanda yatırımı belirleyen diğer belirsizlik türlerini de etkileyebilir (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1348).

7. Sonuç

Daha önceleri pek dikkate alınmamış olan, ancak günümüz çalışmalarında genel bir kabul gören "kurumsal faktörler", ekonomik büyümeyi tetikleyen etkenlerden biri olmuştur. Bu kurumsal faktörlerden biri de siyasi kurumlardır. Siyasi kurumlarda temel olarak demokrasi ve otokrasi rejimleri olmak üzere ikili bir ayrıma sahiptir. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda bazıları demokrasi rejimlerinin, bazıları ise otokrasi rejimlerinin ekonomik büyüme için daha uygun bir yönetim sistemi olacağını savunmuştur. Bu ikisinden ayrı olarak üçüncü bir görüş ise, bu yönetim sistemleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin açık ve net olmadığını savunmuştur.

Demokratik rejimler, bireylere sağlanan sivil haklar ve siyasi özgürlüklerin kapsamını genişletir. Aynı zamanda, bireylerin devlet yönetimine etkili bir biçimde katılmasını ve bireylere sağlanan bu sivil ve politik haklar aracılığıyla

toplumsal hayatın gelişmesini sağlar. Ayrıca demokrasiler, insani gelişmeye önem veren bir sistem olmasının yanı sıra, hukukun üstünlüğü ile mülkiyet haklarının muhafaza edilmesinde de etkin politikalar sundukları için ekonomik büyüme ve kalkınmaya önemli katkılar sağlamaktadır.

Otokratik rejimlerle karşılaştırıldığında, demokratik rejimler büyüme ve kalkınma üzerinde daha fazla katkı sağlamaktadırlar. Öncelikle demokratik rejimler, toplumda oluşan çatışmaları daha iyi yönetmekte ve politik istikrarı sağlama konusunda otokratik rejimlere nazaran daha başarılı olmaktadır. Öte yandan demokratik rejimler, kıtlık gibi toplumsal yıkımları önleme konusunda da yine daha üstündürler. Demokratik yönetim, ekonomiye yönelik yetki devrinin daha kolay yapılmasını ve yatırımlar için daha istikrarlı bir ortamın var olmasını sağlar. Ülkedeki enerji, hammadde ve diğer üretim faktörlerinin ekonomik büyüme ve kalkınma için ihtiyaç duyulan alanlara doğru hareketliliğini hızlandırır. Demokrasi, beşerî ve beşerî olmayan sermaye stokunu da artırır. Aynı zamanda daha adil bir gelir dağılımı sunarak, gelir eşitsizliğini azaltmakta ve böylece ekonomik büyüme ve kalkınmaya önemli derecede destek olmaktadır.

Son olarak dünyadaki gelişmiş ülkelerinin demokrasi ile yönetilmesi bir rastlantı değildir. Aksine demokrasinin siyasal, sosyal ve ekonomik hayat üzerindeki çift yönlü etkileşimin bir sonucudur. Ancak tüm bu ifadelerle rağmen, henüz demokrasi ve ekonomik büyüme/kalkınma ilişkisi için kesin bir yargı belirtmek oldukça zordur. Bu ilişkinin tam olarak belirlenmesi için bu yönde araştırmalara hâlâ ihtiyaç vardır.

Kaynakça

- Acaravcı, A., Bozkurt, C., & Erdoğan, S. (2015). MENA Ülkelerinde Demokrasi-Ekonomik Büyüme İlişkisi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3 (4), 119-129.
- Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J. A., & Yared, P. (2008). Income and Democracy. *American Economic Review*, 93 (3), 808-842.
- Adejumobi, S. (2000). *Between Democracy and Development In Africa: What Are The Missing Links?*. (Accessed on 21.11.2019), <http://documents.worldbank.org/curated/en/143061468741593788/Between-democracy-and-development-in-Africa-what-are-the-missing-links>
- Aktan, C. C. (1999). 21. Yüzyıl ve Anayasal Demokrasi. *Yeni Türkiye Dergisi* (29), 600-606.
- Bardhan, P. (2004). *Democracy and Development: A Complex Relationship*. (Accessed on 16.11.2019), <https://eml.berkeley.edu/~webfac/bardhan/papers/BardhanDemoc.pdf>
- Barış, S., & Erdoğan, M. (2018). 21. Yüzyılda Demokrasi Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Literatür İncelemesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9 (20), 83-102.

- Barro, R. J. (1996). Democracy and Growth. *Journal of Economic Growth*, 1-27.
- Beşkaya, A., & Manan, Ö. (2009). Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi ile Ekonomik Performans Arasındaki İlişkinin Zaman Serileri ile Analizi: Türkiye Örneği. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 47-76.
- Bhagwati, J. N. (2002). Democracy and Development: Cruel Dilemma or Symbiotic Relationship? *Review of Development Economics*, 6 (2), 151-162.
- Cevizli, İ. (2013). Demokrasi ve Ekonomik Gelişme İlişkisi. *(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi)*. Aydın.
- Cirhinlioğlu, Z. (1999). *Az gelişmişliğin Toplumsal Boyutu*. Ankara: Imge Ki tabevi Yayınları.
- Çukurçayır, S., & Tezcan, K. (2011). Demokratikleşme ve Ekonomik Kalkınma: Etkileşim Analizi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 6 (2), 48-76.
- Doğan, A. (2005). Demokrasi ve Ekonomik Gelişme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (25), 1-19.
- Fayad, G., Bates, R. H., & Hoeffler, A. (2011). *Income and Democracy: Lipset's Law Inverted*. (Accessed on 30.11.2019), https://scholar.harvard.edu/files/rbates/files/fayad_bates_hoeffler.pdf
- Freedom House. (2018a). *Freedom in the World 2018 Methodology*. (Accessed on 16.11.2019), <https://freedomhouse.org/report/methodology-freedom-world-2018>
- Freedom House. (2018b). *Freedom In The World 2018 Table Of Country Scores*. (Accessed on 16.11.2019), <https://freedomhouse.org/report-types/freedom-world>
- Ghali, B. (2003). *The Interaction Between Democracy and Development, UNESCO*. (Accessed on 21.11.2019), <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000128283?posInSet=1&queryId=N-EXPLORE-d8b1c072-22c0-40ba-9c51-632778bb30d7>
- Gözler, K. (2004). Demokrasi. İçinde: *Anayasa Hukukuna Giriş* (s. 112-126). Bursa Ekin Kitabevi.
- Hayaloğlu, P. (2015). MINT Ülkelerinde Demokrasi Ekonomik Büyüme Nasıl Etkilemektedir? *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1 (1), 17-29.
- HDI. (2018). *Human Development Indices and Indicators 2018 Statistical Update*. UNDP.
- Helliwell, J. F. (1994). Empirical Linkages Between Democracy and Economic Growth. *British Journal of Political Science*, 24 (2), 225-248.
- Karakayalı, H., & Yanıkkaya, H. (2005). Kurumsal Faktörlerin Ekonomik Büyüme Etkileri. C. C. Editör:

- Aktan içinde, *Kurumsal İktisat –Kurallar, Kurumlar ve Ekonomik Gelişme* (s. 115-138). SPK.
- Koçak, E., & Uzay, N. (2017). Türkiye’de Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ampirik Bir Araştırma*. *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi Manisa Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F.*, 24(3), 705-723.
- Kurzman, C., Werum, R., & Burkhart, R. E. (2002). Democracy’s Effect on Economic Growth: A Pooled: Time-Series Analysis, 1951-1980. *Studies in Comparative International Development*, 37 (1), 3-33.
- Lipset, S. M. (1959). Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *The American Political Science Review*, 53 (1), 69-105.
- Manan, Ö. (2009). Kurumsal Yapı Olarak Demokrasi ve Ekonomik Özgürlüklerin Ekonomik Performansa Etkisi: Türkiye Örneği. Zonguldak: (Yayınlamış Yüksek Lisans Tezi).
- Muller, E. N. (1995). Economic Determinants of Democracy. *American Sociological Review*, 60 (6), 966-982.
- Olk, S. (2003). *The Relationship Between Economic Development And Democracy In Africa: A Quantitative And Qualitive Perspective*. (Accessed on 27.11.2019), https://www.uni-trier.de/fileadmin/fb3/POL/Studium/Ausgewaehlte_Abschlussarbeiten/olk.pdf
- Persson, T. (2005). *Forms of Democracy, Policy and Economic Development*. (Accessed on 21.11.2019), <https://www.nber.org/papers/w11171.pdf> adresinden alındı
- Rivera-Batiz, F. L. (2002). Democracy, Governance, and Economic Growth:Theory and Evidence. *Review of Development Economics* , 6 (2), 225–247.
- Schmidt, M. G. (2001). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*. (M. E. Köktaş, Çev.) Ankara: Vadi Yayınları.
- Şanlısoy, S. (2010). Politik İstikrarsızlık-Ekonomik Süreç Politikaları Etkileşimi. *Sosyoekonomi Dergisi* , 191-214.
- Tavares, J., & Wacziarg, R. (2001). How Democracy Affects Growth. *European Economic Review*, 1341-1378.
- Tunç, H. (2008). Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , XII (1-2), 1117.
- UNDP. (2002). *Human Development Report 2002: Deepening Democracy in a Fragmented World*. New York: Oxford University Press.
- Yay, G. G. (2002). İktisadi Gelişme ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Bir Sınama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 52 (1), 27-54.